

TŁUMACZENIA
MONUMENTA AERE PERENNIOIRA

AGNIESZKA STĘPKOWSKA

Uniwersytet Warszawski

DE IURE DOTIUM
XII TYTUŁ V KSIĘGI KODEKSU JUSTYNIAŃSKIEGO
TEKST, TŁUMACZENIE, KOMENTARZ

Instytucja posagu sięga czasów archaicznych. Choć nie ma o niej mowy w tekście Ustawy XII Tablic, źródła literackie okresu republiki i pryncypatu wskazują, że była to instytucja funkcjonująca w społeczeństwie od długiego już czasu¹, przy czym naukowcy skłonni są traktować ją jako wspólne dziedzictwo ludów semickich².

¹ W *Noctes Atticae* 4,3,2-1 Aulus Gellius powołując się na *De dotibus* Serviusa Sulpiciusa Rufusa wskazuje, że od założenia Rzymu aż do konsulatu M. Atiliusa i P. Valeriusa (III w. p.n.e) nie było *cautiones* ani *actiones rei uxoriae*, z tego – jak się wydaje – wnioskować można, że posag znany był na długo przed III w. p.n.e. Por. również Plautus, *Trinummus*; Aulus Gellius, *Noctes Atticae* 10,23,4. Na starożytne pochodzenie posagu wskazują też liczni romanisci, np. W. BUCKLAND, *The main Institutions of Roman Private Law*, Cambridge 1931, s. 61; M. KASER, *Das römische Privatrecht*, I: *Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht*², München 1975, s. 71.

² Por. P. E. CORBETT, *The Roman Law of Marriage*, Oxford 1930, reprint Aachen 1979, s. 148.

Z jurydycznego punktu widzenia, posag był przysporzeniem dokonywanym na rzecz męża, lub – jeśli ten był osobą *alieni iuris* – na rzecz jego zwierzchnika rodzinnego. Mogło mieć ono różną postać. Zasadniczo było to przeniesienie własności rzeczy, mogło jednak polegać również na ustanowieniu prawa rzeczowego, cesji wierzytelności lub zwolnieniu z długu. Przeważnie posag ustanawiał *pater familias* kobiety wychodzącej za mąż, choć mogła to uczynić również ona sama, a nawet osoba trzecia.

Aż do VI wieku n.e. ustanowienie posagu nie było sankcjonowanym prawnie obowiązkiem³. Jednak obyczaj nakazujący wyposażenie kobiety był skrupulatnie przestrzegany. Ten pozaprawny obowiązek tkwił tak silnie w świadomości społecznej, że mogło dochodzić do sytuacji, gdy po ustanowieniu posagów dla kilku córek rodzina traciła cały majątek⁴. Cicero z kolei zgodził się na małżeństwo córki z Dolabellą tylko dlatego, że nie stać było go na lepszy posag⁵.

Majątek posagowy stanowił – co do zasady – własność męża, któremu przysługiwało wyłączne prawo pobierania zeń pożytków, administrowania i dysponowania nim, choć z biegiem czasu wprowadzano coraz większe ograniczenia swobody męża, kierując się ochroną interesów kobiety. Współcześnie wskazuje się na różnorakie funkcje społeczne, jakie spełniał ten majątek. Zasadniczo miał on ułatwiać mężowi ponoszenie ciężarów małżeństwa (*onera matrimonii*), więc – jeśli posag był znaczny – poważnie

³ Obowiązek ten pojawiał się co prawda już w konstytucjach wcześniejszych cesarzy; por. np. fragment *Instytucji* Marcjana zawarty w D. 23,2,19, w którym wskazana jest konstytucja cesarzy Sewera i Antonina; por. też konstytucję Dioklecjana i Maximiana z 293 r. (C. 5,12,14), jednak ostatecznie prawny obowiązek ustanowienia posagu dla córki wprowadził Justynian w 531 r. (C. 5,11,7).

⁴ Por. J.-U. KRAUSE, *Witwen und Waisen im Römischen Reich*, II: *Wirtschaftliche und gesellschaftliche Stellung von Witwen*, Stuttgart 1994, s. 50 i tam podana literatura.

⁵ *Ad Atticum* 5,4,1: ... *sed inopia cogimur eo contenti esse*.

ułatwiał kobiecie znalezienie zamożnego i stojącego wysoko w hierarchii społecznej męża, co poświadczają zarówno pisma jurystów⁶, jak i teksty literackie⁷. Inną nader istotną funkcją posagu było zabezpieczenie utrzymania kobiety po ustaniu małżeństwa, zaś w okresie prawa poklasycznego groźba utraty posagu miała zniechęcać do pochopnych rozwodów⁸.

Jak widać instytucja ta miała ogromne znaczenie społeczne i dlatego też stanowiła przedmiot wielu konstytucji cesarskich oraz pism jurystów⁹. W dostępnych współcześnie tekstach źródłowych, najpełniej o prawie posagowym – obok ksiąg 23 i 24 Digestów – traktują tytuły 12 i 13 księgi V Kodeksu Justyniańskiego, choć nie brak również pojedynczych regulacji w innych księgach, np. w księdze VI i VIII.

Przedstawiony tutaj dwunasty tytułu księgi V Kodeksu Justyniańskiego – *De iure dotium* – zawiera postanowienia dotyczące przedmiotu posagu, skutków jego ustanowienia i oszacowania, porusza problem własności dóbr posagowych i praw, które przysługują małżonkom do tego majątku, reguluje również zagadnienia związane z obowiązkiem zwrotu posagu. Regulacje zawarte w tym tytule pochodzą z konstytucji cesarzy panujących począwszy od III wieku n.e. (od Septimiusa Sewera) aż po konstytucje samego Justyniana.

⁶ D. 23,3,2: *Rei publicae interest mulieres dotes salvas habere, propter quas nubere possunt.*

⁷ Np. Plautus, *Trinummus* 505-510 i 612; *Aulularia* 190-192, 236-241.

⁸ Np. konstytucje zawarte w CTh. 3,16; Nowele 22 i 117 c. 8-9.

⁹ Zagadnienie posagu nie doczekało się jednak kompleksowego omówienia przez jurystów. Jedynym opracowaniem monograficznym poświęconym prawu posagowemu jest *Liber de dotibus* Serviusa Sulpiciusa Rufusa. Inni juryści, choć poświęcali posagowi wiele uwagi, czynili to przeważnie przy okazji pisania obszerniejszych prac (np. *Libri ad Sabinum* Pomponiusa, gdzie omówienie kwestii związanych z *dos* zajmuje księgi 14-16), lub też na marginesie innych zagadnień – np. *Ad legem Iuliam et Papiam libri XX* Terentiusa Clemensa, gdzie zagadnienie posagu stale się przewija.

Patrząc na polskie tłumaczenia tekstów źródłowych prawa rzymskiego, należy stwierdzić, że jest ich niewiele. Poza tłumaczeniem Instytucji Gaiusa¹⁰ i Justyniana¹¹ oraz ostatnio opublikowanym przekładem zrekonstruowanej Ustawy XII Tablic¹², tłumaczono jedynie niewielkie fragmenty *Corpus Iuris Civilis* – zwłaszcza Digestów – mając na względzie głównie potrzeby dydaktyczne¹³.

Niniejsze opracowanie stanowi więc bodaj pierwszą w Polsce próbę kompleksowego tłumaczenia większego fragmentu Kodeksu Justyniańskiego. Przyczyną tego stanu rzeczy mogło być między innymi bardzo lapidarne brzmienie kompilowanych w kodeksie fragmentów konstytucji cesarskich, przez co ich treść może być często trudna do zrozumienia. Z tego też powodu niniejsze opracowanie, poza tłumaczeniem, uwzględnia również stany faktyczne, które były przyczyną wydania tych regulacji cesarskich¹⁴. Jak wynika z samego tytułu niniejszej publikacji, nie stanowi ona próby interpretacji problemów prawnych zawartych w tych konstytucjach, lecz co najwyżej może być punktem wyjścia do dokładniejszych badań nad prawem posagowym. Podstawę niniejszego tłumaczenia stanowi tekst Kodeksu Justyniańskiego w opracowaniu Paula Krügera, *Corpus Iuris Civilis*, wyd. stereotypowe 10, t. II: *Codex Iustinianus*, Berolini

¹⁰ *Gaius. Instytucje*. Z języka łacińskiego przełożył i wstępem opatrzył C. KUNDEREWICZ, opracował J. REZLER, Warszawa 1982.

¹¹ *Instytucje Justyniana*. Z języka łacińskiego przełożył i przedmową opatrzył C. KUNDEREWICZ, Warszawa 1986.

¹² M. J. ZABŁOCCY, *Ustawa XII Tablic. Tekst – tłumaczenie – objaśnienia*, Warszawa 2000.

¹³ Por. W. BOJARSKI – W. DAJZAK – A. SOKALA, *'Verba iuris'. Reguły i kazusy z prawa rzymskiego*², Toruń 2000 i tam podana literatura; A. M. WASYL – T. PALMIRSKI, *'Responsa prudentium'. Wybór tekstów źródłowych zawierających poglądy rzymskiej jursprudencki*, Kraków 2000.

¹⁴ Fragmenty opatrzone komentarzem zaznaczone są gwiazdką.

MCMXXIX. Należy jednocześnie podkreślić, że publikowane tłumaczenie bardzo wiele zawdzięcza pomocy dr. Jerzego Mańkowskiego i mgr Ingi Grzeźczak, których wiedza filologiczna stanowiła trudne do przecenienia wsparcie w pracach nad tym trudnym tekstem.

CODEX JUSTINIANUS
DE IURE DOTIUM

C. 5,12,1 (*Impp Severus et Antoninus AA. Nicephoro*)

Evicta re, quae fuerat in dotem data, si pollicitatio vel promissio fuerit interposita, gener contra socerum vel mulierem seu heredes eorum conditione vel ex stipulatione agere potest.

1. Sin autem nulla pollicitatio vel promissio intercesserit, post evictionem eius, si quidem res aestimata fuerit, ex empto competit actio.

2. Sin vero hoc non factum est, si quidem bona fide eadem res in dotem data est, nulla marito competit actio: dolo autem dantis interposito de dolo actio adversus eum locum habebit, nisi a muliere dolus interpositus sit: tunc enim, ne famosa actio adversus eam detur, in factum actio competit.

PP. k. Augusti Muciano et Fabiano cons. [a. 201]

C. 5,12,2 (*Imp. Antoninus A. Alcibiadi*)

Si stipulatio de restituenda portione dotis datae subiecta est condicioque eius extitit, habet ex ea actionem, < is >¹⁵ in cuius personam utiliter concepta commissaque est.

1. Secundum quod si Polla soror tua de restituenda sibi parte dotis habet actionem eo, quod mater vestra donandi animo passa est partem dimidiam dotis post obitum matris filiam stipulari, metuere non debet doli exceptionem, quod matri suae quae pactum interposuit heres ex minore quam dimidia portione extitit, nisi liquido probatum fuerit matrem eius mutasse dotis pacti voluntatem contentamque esse voluisse filiam suam pro portione hereditatis praelegationibus maritumque suum exactione liberari voluisse.

PP. d. III k. Aug. Antonino A. IIII et Balbino cons. [a. 213]

¹⁵ Dodanie w tym miejscu słowa *is* wydaje się konieczne ze względu na czytelność tekstu. Zabieg ten jest uzasadniony w świetle współczesnych ustaleń filologów klasycznych; por. L. RUBIO, *Introducción a la sintaxis estructural del Latín*, Barcelona 1989, s. 279-289.

KODEKS JUSTYNIANŚKI O PRAWIE POSAGÓW

C. 5,12,1

Gdy została odebrana rzecz, która była dana w posagu, to jeżeli została zawarta *pollicitatio* lub *promissio*, zięć może wytoczyć przeciw teściowi lub kobiecie [żonie] czy [też] ich dziedzicom *condictio* lub *actio ex stipulatu*.

1. Jeśli zaś nie miało miejsca ani *pollicitatio* ani *promissio*, [to] po odebraniu rzeczy posagowej, jeśli rzecz ta została oszacowana, [mężowi] przysługuje *actio ex empto*.

2. Jeżeli jednak to [oszacowanie] nie nastąpiło, a owa rzecz została dana w posagu w dobrej wierze, mężowi nie przysługuje żadna skarga: jeśli jednak [działaniu] dającego [towarzyszył] podstęp, będzie przysługiwała przeciw niemu *actio de dolo*, chyba że podstęp towarzyszyłby [działaniu] kobiety: wtedy bowiem, aby nie była dana przeciw niej skarga infamująca, [mężowi] przysługuje *actio in factum*.

C. 5,12,2*

Jeśli została dołączona stypulacja o zwrot części danego posagu i jej warunek się spełnił, *actio ex stipulatu* ma [ta osoba], z korzyścią dla której została zawarta [stypulacja], do której dołączono warunek.

1. Zgodnie z tym, jeśli twoja siostra Polla ma skargę o zwrot części posagu, z tego tytułu, że matka wasza z zamiarem podarowania pozwoliła, żeby po jej [tj. matki] śmierci połowa posagu córce została przyrzeczona, [twoja siostra] nie musi bać się [wytoczenia] *exceptio doli* z tego powodu, że jej matka, która dodała *pactum*, ustanowiła ją dziedzicem w części mniejszej niż połowa, chyba że jasno byłoby dowiedzione, że jej matka zmieniła wolę *pactum* posagowego i chciała, by jej córka zadowolili się prelegatami do wysokości [jej – córki] udziału w spadku i męża swego chciała uwolnić od sądowego dochodzenia¹⁶ posagu.

¹⁶ *Exactio* tłumaczyć można również jako „wykonanie”.

C. 5,12,3 (*Imp. Alexander A. Euphemo*)

Etsi dotis exactio defuncta in matrimonio filia potuisset ad patrem pertinere, dotalibus tamen servis maritus testamento directam et fideicommissariam libertatem iure dedit et praestita revocari non debuit, cum et inter vivos manumittendi mancipia dotalia constante matrimonio liberam maritus habet facultatem.

PP. VI id. Dec. Antonino et Alexandro cons. [a. 222]

C. 5,12,4 (*Idem A. Valenti*)

Nulla lege prohibitum est universa bona in dotem marito feminam dare.

PP. IIII id. Iul. Maximo II et Aeliano cons. [a. 223]

C. 5,12,5 (*Idem A. Statiae*)

Quotiens res aestimatae in dotem dantur, maritus dominium consecutus summae velut pretii debitor efficitur. si itaque non convenit, ut soluto matrimonio res restituerentur et iure aestimatae sunt, retinebit eas, si pecuniam tibi offerat.

D. III id. April. Alexandro A. II et Marcello cons. [a. 226]

C. 5,12,6 (*Idem A. Sulpicio*)

Avia tua eorum, quae pro filia tua in dotem dedit, etsi verborum obligatio non intercessit, actionem ex fide conventionis ad te, si heres extitisti, transmittere potuit. nec enim eadem causa est patris et matris paciscentium, quippe matris pactum actionem praescriptis verbis constituit, patris dotis actionem profecticiae nomine competentem conventionem simplici minime creditur innovare.

D. III id. Febr. Maximino A. et Africano cons. [a. 236]

C. 5,12,7 (*Imp. Gordianus A. Marco*)

Cum a socero tuo pro uxore dos tibi daretur, si ea in stipulationem deducta non est sub tempore dationis, sed postea, socer tuus tecum paciscendo, si id non ex voluntate filiae suae fecit, conditionem eius laedere non potuit. quandoque enim sola de dote experiens id pactum non debere ad sui dispendium operari de iure defenditur.

PP. d. k. Octobribus Pio et Pontiano cons. [a. 238]

C. 5,12,3*

Jeśli córka umarła podczas trwania małżeństwa, sądowe dochodzenie posagu mogło być należeć do ojca, jednak niewolnikom posagowym mąż w testamencie bezpośrednio lub powierniczo dał wolność zgodnie z prawem i danej odwołać nie musiał, skoro i między żyjącymi mąż, w trakcie trwania małżeństwa, ma uprawnienie uwalniania niewolników posagowych.

C. 5,12,4

Żadną ustawą nie jest zakazane, aby kobieta dawała mężowi w posagu całe dobra.

C. 5,12,5

Ilekróć są dawane w posagu rzeczy oszacowane, mąż, który nabył [ich] własność, jest postrzegany jako dłużnik ceny całości. Toteż, jeśli nie zgodzono się, aby w przypadku rozwiązania małżeństwa rzeczy zostały zwrócone, a zostały [one] oszacowane według prawa, zachowa je, jeśli da ci pieniądze.

C. 5,12,6*

Babka twoja mogła przenieść na ciebie skargę dotyczącą tych rzeczy, które za twoją córkę dała w posagu, tytułem porozumienia, jeśli byłeś dziedzicem, chociaż nie zostało dołączone ustne zobowiązanie¹⁷. Inna jest bowiem pozycja prawna umawiającego się ojca i [umawiającej się] matki, mianowicie *pactum* matki utworzyło *actio praescriptis verbis*, nie wydaje się zaś, że [*pactum*] ojca na podstawie prostego porozumienia zmienia skargę przysługującą [mu] z tytułu ustanowienia *dos profecticia*.

C. 5,12,7*

Skoro przez twojego teścia jest tobie dany posag dla żony, jeśli rzecz ta nie stała się przedmiotem stypulacji w terminie ustanowienia, lecz później, teść twój układając się z tobą, jeśli nie uczynił tego z woli swej córki, nie mógł pogorszyć jej sytuacji. Ilekróć bowiem sama dochodzi [swych praw przez *actio*] *de dote*, jest broniona z mocy prawa, aby to *pactum* nie musiało działać na jej szkodę.

¹⁷ Stypulacja.

C. 5,12,8 (*Idem A. Agrippinae*)

Etiamsi non dotem reddi sibi mater, sed ea, quae in dotem data sunt, ut eam sequerentur vel ad se pertineant in matrimonio defuncta filia, stipulata sit, durante matrimonio filia decedente actionem ex stipulatu videri quaesitam aequissimum esse iudicamus. cui consequens est, ut etiam id, quod additamenti causa in dotem datum est, eadem actione repetatur.

PP k. Febr. Sabino et Venusto cons. [a. 240]

C. 5,12,9 (*Imp. Decius A. et Decius C. Urbicanae*)

Dotis tuae potiolem causam magis esse convenit quam rei publicae, cui postea idem maritus obnoxius factus est.

PP. VI id. Iun. Decio A. et Grato cons. [a. 250]

C. 5,12,10 (*Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Ingenuo*)

Cum dotem te aestimatam accepisse profitearis, apparet iure communi per pactum quod doti insertum est formato contractu ex empto actionem esse. quis enim dubitet aestimationem a te mulieri deberi, cum periculo tuo res deteriores fiant vel augmenta lucro tuo recipiantur?

PP. XII k. Mai. Maximo II et Aquilino cons. [a. 286]

C. 5,12,11 (*Idem AA. et CC. Severae*)

De his, quae in dotem data ac direpta commemoras, mariti tui esse actionem nulla est dubitatio.

D. X k. Mai. Heracliae AA. cons. [a. 293]

C. 5,12,12 (*Idem AA. et CC. Rufinae*)

Ex pecunia dotali fundus a marito tuo comparatus non tibi quaeritur, cum neque maritus uxori actionem empti possit acquirere ac dotis tantum actio tibi competat. unde aditus praeses provinciae, si non te transegisse reppererit, sed ex maiore dote partem consecutam, residuum restitui providebit.

D. VIII k. Mai. Heracliae AA. cons. [a. 293]

C. 5,12,8*

Chociaż matka nie zastrzegła zwrotu posagu, lecz ustanowiła w drodze stypulacji, ażeby te rzeczy, które zostały dane w posagu, jej przypadły lub do niej należały, gdy córka umrze pozostając w małżeństwie, uznajemy, że jest najsluszniejsze, aby *actio ex stipulatu* wydawała się uzyskana. Czego konsekwencją jest, aby także to, co zostało dane w posagu jako uzupełnienie, było tą samą skargą [ponownie] dochodzone.

C. 5,12,9

Panuje zgoda co do tego, że lepsze jest raczej położenie twego posagu niż państwa, którego ten sam mąż stał się później dłużnikiem.

C. 5,12,10

Skoro oświadczasz, że przyjmujesz dla siebie oszacowany posag, jasne jest, że według *ius commune*, na mocy *pactum*, które do posagu jest dołączone po ukształtowaniu kontraktu, przysługuje [ci] *actio ex empto*. Któż bowiem wątpi, że kobiecie należy się od ciebie oszacowanie, skoro ponosisz ryzyko przy mniej istotnych rzeczach, lub [skoro] uzyskujesz przychody [z tego majątku] jako twój zysk?

C. 5,12,11

Co do tych rzeczy, które, jak wspominasz, zostały dane w posagu i zrabowane, nie ma wątpliwości, że skarga przysługuje twojemu mężowi.

C. 5,12,12*

Grunt kupiony przez twojego męża z pieniędzy posagowych nie jest dla ciebie nabywany, skoro mąż żonie nie może nabyć *actio empti*, przeciwnie: przysługuje tobie tylko *actio dotis*. Dlatego jeśli namiestnik prowincji, do którego się udajesz, uzna, że nie ty przeprowadziłaś [tę transakcję], lecz otrzymałaś część z większego posagu, dokończ starań, by zwrócono [ci] pozostałość.

C. 5,12,13 (*Idem AA. et CC. Catulae*)

Si a matre vestra superstite aliquid ad vos pertinens in dotem scienti vitrico vestro datum est, intellegis nullam firmitatem iuris dationem habere, si neque pollicitatio neque stipulatio intercessit.

D. prid. k. Mai. Heracliae AA. consss. [a. 293]

C. 5,12,14 (*Idem AA. et CC. Basilissae*)

Mater pro filia dotem dare non cogitur nisi ex magna et probabili vel lege specialiter expressa causa: pater autem de bonis uxoris suae invitae nullam dandi habet facultatem.

S. d. IIII non. Nov. Philippopoli AA. consss. [a. 293]

C. 5,12,15 (*Idem AA. et CC. Ulpianae*)

Cum citra fidem etiam instrumentorum datam dotem aliunde probanti post divortium quondam uxoris secundum bonam fidem restitui debere constet, amissis etiam instrumentis sine dubio cetera probationum indicia iure prodita non habentur irrita.

D. VIII k. Aug. Sirmi AA. consss. [a. 293]

C. 5,12,16 (*Idem AA. et CC. Aemiliano*)

Ante divisionem soror tua intestato patri etiam ipsa succedens pro indiviso portionem fundi communis in dotem dare non prohibetur.

D. non. Iul. Sirmi CC. consss. [a. 294]

C. 5,12,17 (*Idem AA. et CC. Sabiniano*)

Res, quarum usu fructu sibi deducto socrus in dotem dedit, venundando auferre tibi nihil potest.

D. nonis Iul. Sirmi CC. consss. [a. 294]

C. 5,12,18 (*Idem AA. et CC. Menestrato*)

Si socrus tua fundum deducto usu fructu uxori tuae donavit tibi que in dotem uxor quidem proprietatem, socrus autem usum fructum dedit, uxore tua rebus humanis in matrimonio exempta fundum apud te remansisse secundum placiti inter vos fidem non ambigitur. nam si acceptura certum quid annum filiae suae usum fructum locavit, mortua conductrice usus fructus extinguere minime potuit.

D. XIII k. Ian. Sirmi CC. consss. [a. 294]

C. 5,12,13*

Jeśli przez waszą pozostałą przy życiu matkę coś do was należącego jako posag zostało dane waszemu ojczymowi za [jego] wiedzą, rozumiesz, że nie ma żadnej mocy prawnej [ta] darowizna, jeśli ani *pollicitatio* ani *stipulatio* nie miały miejsca.

C. 5,12,14

Matka nie jest zmuszona dać posagu w imieniu córki, chyba że z wielkiej i godnej uznania lub wyraźnie wyrażonej w ustawie przyczyny: ojciec zaś nie ma żadnej możliwości dawania z dóbr swojej niechętej [temu] żony.

C. 5,12,15

Skoro wiadomo, że posag, który został dany, po rozwodzie powinien zostać zwrócony według zasad dobrej wiary, [żonie] dowodzącej [tego] poza wiarą¹⁸ dokumentów także w inny sposób, [to jeśli te] dokumenty zostały utracone, bez wątplenia także inne ślady dowodów przedstawione zgodnie z prawem nie będą uważane za nieważne.

C. 5,12,16

Nie jest zakazane, aby siostra twoja dziedzicząc [razem z innymi] po ojcu, który zmarł nie pozostawiwszy testamentu, jeszcze przed podziałem spadku dała w posagu swój udział we wspólnym gruncie.

C. 5,12,17

Rzeczy, które teściowa dała w posagu zachowawszy sobie [ich] użytkowanie, nie mogą ci być odebrane przez sprzedaż.

C. 5,12,18*

Jeśli twoja teściowa dała twojej żonie grunt, zachowując na nim prawo użytkowania, i tobie twoja żona dała w posagu własność [tego gruntu], zaś teściowa dała użytkowanie, [to] kiedy twoja żona zmarła w trakcie trwania małżeństwa, nie zachodzi wątpliwość, że grunt pozostał u ciebie zgodnie z wiarą umowy między wami zawartej. Bowiem jeśli [teściowa] mająca zamiar przyjąć pewien roczny dochód córce swojej wynajęła użytkowanie, gdy najemca zmarł, użytkowanie nie może zgasnąć.

¹⁸ Rękojmią.

C. 5,12,19 (*Idem AA. et CC. Achilli*)

Cum patrem pro filia dotem tibi dantem, si post suam mortem in matrimonio constituta rebus humanis eadem eximatur, partem dimidiam dotis Ammiai reddi pactum <esse>¹⁹ proponas, post vero testamento facto cum aliis etiam Ammiam heredem scripsisse nec Ammiam quicquam ex stipulatu petere velle sanxisse, si quidem hanc sibi reddi secundum fidem pacti stipulatam <esse> Ammiam non probetur, ex alieno pacto nec prorsus ei ulla competit actio.

1. Si vero ex verborum conceptione sibi quaesivit obligationem ac tibi testatorem prospexisse probetur, contra eam ex stipulatu post eventum condicionis petentem, quatenus accepit ex defuncti voluntate quae fuit stipulata, exceptione (salva Falcidia) uti potes.

D. XIII k. Febr. Sirmi CC. cons. [a. 294]

C. 5,12,20 (*Idem AA. et CC. Tiberio*)

Pro oneribus matrimonii mariti lucro fructus dotis totius esse, quos ipse cepit, vel, si uxori capere donationis causa permisit, eum in quantum locupletior facta est posse agere manifestissimi iuris est.

D. V k. Mai. Sirmi CC. cons. [a. 294]

C. 5,12,21 (*Idem AA. et CC. ad Geminum*)

Si inter virum et uxorem pactum sit interpositum, ut, si matrimonium intra quinquennii forte tempora quoquo modo esset dissolutum, species aestimatae doti datae pretiis quibus aestimatae sunt redderentur, manifestum est non pretia specierum dari, sed ipsas species debere restitui, cum in placito specierum reddendarum idcirco pretiorum nomen videatur adnexum, ne, si species aliqua diminuta fuisset aut perditam, alio pretio quam quo taxata fuerat posceretur.

D. non. Aug. Agrippinae CC. cons. [a. 294]

¹⁹ Dodanie słowa *esse* jest konieczne z uwagi na czytelność tekstu.

C. 5,12,19

Skoro przedkładasz, że ojciec dający ci posag za córkę umówił się, że jeśli po jego śmierci w trakcie trwania małżeństwa ona by [także] umarła, żeby połowa posagu została zwrócona Ammii, później zaś po sporządzeniu testamentu razem z innymi ustanowił dziedzicem także Ammię i zastrzegł, że nie chce, aby Ammia dochodziła czegokolwiek ze stypulacji; jeżeli zaś nie byłoby udowodnione, że Ammia przyjęła stypulację, że ten posag jest jej zwracany według wiary tego *pactum*, z innego *pactum* nie przysługuje jej żadna skarga.

1. Jeśli zaś z brzmienia słów²⁰ dla siebie dochodziła sądownie zobowiązania i byłoby udowodnione, że testator zadbał o ciebie przeciw niej żądającej *ex stipulatu* po spełnieniu się warunku, o ile nabyła z woli zmarłego to, co było jej obiecane, możesz podnieść zarzut *salva Falcidia*.

C. 5,12,20

Za ciężary małżeństwa zyskiem męża stają się wszelkie pożytki z posagu, które sam obejmie, lub jeśli pozwolił objąć je żonie tytułem darowizny, jest w najbardziej oczywisty sposób zgodne z prawem, że może on dochodzić w takiej części, w jakiej się wzbogaciła.

C. 5,12,21

Jeśli między mężem a żoną zawarte zostało *pactum*, aby, jeśli małżeństwo w czasie 5 lat [od jego zawarcia] w jakikolwiek sposób zostanie rozwiązane, rzeczy oznaczone co do tożsamości dane w posagu zostały zwrócone w takiej wartości, na jaką zostały oszacowane, oczywistym jest, że nie mają być dane ceny rzeczy oznaczonych co do tożsamości, lecz same rzeczy powinny być zwrócone, ponieważ wydaje się, że w umowie o zwrot rzeczy oznaczonych co do tożsamości dlatego nazwa „ceny” jest przyłączona, aby jeśli jakaś rzecz oznaczona indywidualnie została uszkodzona lub zniszczona nie domagano się innej ceny, niż ta, na którą [rzecz] była oszacowana.

²⁰ *Ex stipulatu*.

C. 5,12,22 (*Idem AA. et CC. Polybianae*)

Rem, quam pater in dotem genero pro filia dedit nec recepit, alienare non potest.

D. V k. Oct. isdem CC. cons. [a. 294]

C. 5,12,23 (*Idem AA. et CC. Diogeni*)

Si praedium uxor tua dotale venumdedit, sponte nec ne contractum habuerit, nihil interest, cum rei tibi quaesitae dominium auferre nolenti minime potuerit.

D. V k. Oct. Viminaci CC. cons. [a. 294]

C. 5,12,24 (*Idem AA. et CC. Aurelio et Lysimacho*)

Si dotem marito libertae vestrae dedistis nec eam reddi soluto matrimonio vobis in continenti pacto vel stipulatione prospexistis, hanc culpa uxoris dissoluto matrimonio penes maritum remansisse constitit, licet eam ingratam circa vos fuisse ostenderitis.

D. VI k. Nov. Antiochiae CC. CC. cons. [a. 294]

C. 5,12,25 (*Idem AA. et CC. Eutychiano*)

Si mulier dotem a viro dari stipuletur, ut de ea testari possit, cum ordinationis testamenti cogitatio mortis antecedens tempus significat nec condicionem, sed causam continet, intestata quoque muliere defuncta stipulationem committi proficiet.

D. III id. Nov. Antiochiae CC. CC. cons. [a. 294]

C. 5,12,26 (*Idem AA. et CC. Demostheni*)

Si genero dotem dando pro filia pater communis eam reddi tibi extraneo constituto stipulatus est, nec sibi cessante voluntate nec tibi prohibente iure quaerere potuit actionem.

D. VI k. Ian ipsis CC. cons. [a. 294]

C. 5,12,22*

Ojciec nie może zbyć rzeczy, którą dał zięciowi w posag dla córki i [której] nie odebrał.

C. 5,12,23

Jeśli twoja żona sprzedała grunt posagowy, niezależnie od tego, czy zawarła kontrakt na własną rękę, czy nie, nie będzie mogła znieść²¹ własności rzeczy [niegdyś przez ciebie] nabytej, kiedy ty się nie zgadzasz.

C. 5,12,24

Jeśli daliście posag mężowi waszej wyzwolenicy i nie przewidzieliście w zawartym *pactum* lub stypulacji, że posag ten ma być wam zwrócony w przypadku rozwiązania małżeństwa, [to] było wiadome, że po tym, jak małżeństwo zostało rozwiązane z winy żony, posag pozostał u męża, mimo że wykazaliście, że była ona niewdzięczna wobec was.

C. 5,12,25

Jeśli kobieta przyjmie stypulację, że posag zostanie jej dany [z powrotem] przez męża, aby mogła nim rozporządzić w testamencie, ponieważ zamiar sporządzenia testamentu, poprzedzając czas śmierci, oznacza nie warunek, lecz zawiera przyczynę, także jeśli kobieta zmarła nie pozostawiwszy testamentu, będzie korzystne, aby warunek był dołączony do stypulacji.

C. 5,12,26

Jeśli wspólny ojciec²² dając zięciowi posag w imieniu córki przyjął stypulację, że posag zostanie zwrócony tobie, gdy stałeś się obcym²³, nie może wytoczyć skargi ani sam, gdy zmienia zamiar, ani ty, skoro zabrania ci prawo.

²¹ Tj. pozbawić [ciebie], odebrać [ci].

²² Osoba ustanawiająca posag ma dwoje dzieci – córkę, dla której posag jest ustanowiony, i syna, któremu posag ma być zwrócony i który jest adresatem tej konstytucji.

²³ Tj. gdy staniesz się *sui iuris*.

C. 5,12,27 (*Idem AA et CC. Pompeiano*)

Licet dos iure penes maritum remanserit, pro rebus tamen hereditariis successores, non maritus quondam, sollemnibus pensationibus parere debent.

S. VI k. Ian. Sirmi. C. conss. [a. 294]

C. 5,12,28 (*Imp. Zeno A. Aeliano pp.*)

Mulier in minore aetate constituta dotem marito consentiente generali vel speciali curatore recte dare et exigi potest, licet ipse tempore creationis fideiussorem in minorem quam dos est quantitatem dicitur praestitisse.

1. Hoc idem observatur et si minor ante nuptias donationem consentiente, ut dictum est, curatore fecerit.

D. k. Ian. Basilio cons. [a. 480]

C. 5,12,29 (*Imp. Iustinianus A. Menae pp.*)

Ubi adhuc matrimonio constituto maritus ad inopiam sit deductus et mulier sibi prospicere velit resque sibi suppositas pro dote et ante nuptias donatione rebusque extra dotem constitutis tenere, non tantum mariti res ei tenenti et super his ad iudicium vocatae exceptionis praesidium ad expellendum ab hypotheca creditorem secundum praestamus, sed etiam si ipsa contra detentatores rerum ad maritum suum pertinentium super isdem hypothecis aliquam actionem secundum legum distinctionem moveat, non obesse ei matrimonium adhuc constitutum sancimus, sed ita eam posse easdem res vindicare vel a creditoribus posterioribus vel ab aliis, qui non potiora iura legibus habere noscuntur, ut potuisset, si matrimonium eo modo esset dissolutum, quo dotis et ante nuptias donationis exactio ei competere poterat: ita tamen, ut eadem mulier nullam habeat licentiam eas res alienandi vivente marito et matrimonio inter eos constituto, sed fructibus earum ad sustentationem tam sui quam mariti filiorumque, si quos habeant, abutatur.

C. 5,12,27²⁴

Chociaż posag zgodnie z prawem pozostał u męża, jednak w odniesieniu do rzeczy spadkowych nie dawny mąż, lecz spadkobiercy powinni być posłuszni [obowiązkowi świadczenia] przewidzianych prawem należności.

C. 5,12,28

Kobieta niedojrzała może za zgodą ogólnego lub ustanowionego do [tej] konkretnej sprawy kuratora skutecznie dać posag mężowi lub zostać pozwana [o danie posagu], nawet wtedy gdy mówi się, że w czasie ustanowienia [posagu] [mąż] dał poręczyciela na mniejszą kwotę niż posag.

1. To samo jest przestrzegane, jeśli *minor* ustanowił darowiznę przedmażeńską, jak zostało powiedziane, za zgodą kuratora.

C. 5,12,29

Gdy po zawarciu małżeństwa mąż został doprowadzony do biedy i kobieta chciałaby zatroszczyć się o siebie i zająć dla siebie rzeczy zastawione za posag i darowiznę przedmażeńską i za rzeczy wniesione poza posagiem, udzielamy jej pomocy [w postaci] zarzutu w celu odsunięcia od hipoteki drugiego dłużnika nie tylko [wtedy], gdy dzierży [ona] rzeczy męża i w związku z tym została powołana do sądu, lecz także jeśli sama przeciwko dzierżycielom rzeczy należących do jej męża, wniosłaby względem tych hipotek jakąś skargę zgodnie z rozróżnieniem [wprowadzonym przez] ustawy, postanawiamy, aby nie przeszkadzało jej małżeństwo w dalszym ciągu trwające, lecz by tak mogła ona te same rzeczy windykować, czy to od późniejszych wierzycieli, czy od innych, co do których jest uznane, że nie mają lepszych praw z ustaw, jak byłaby mogła, gdyby małżeństwo zostało rozwiązane w sposób [dający] jej prawo dochodzenia posagu i darowizny przedmańskiej: tak jednak, aby ta kobieta nie miała żadnego uprawnienia zbywania tych rzeczy za życia męża i w trakcie trwania małżeństwa między nimi, lecz pożytki tych rzeczy niech będą zużyte na utrzymanie tak jej, jak i męża, i dzieci, jeśli by je mieli.

²⁴ Fragment dotyczy sytuacji po śmierci żony.

1. Creditoribus scilicet mariti contra eum eiusque res, si quas postea forte adquisierit, integra sua iura habentibus: ipsis etiam marito et uxore post matrimonii dissolutionem super dote et ante nuptias donatione pro dotalium instrumentorum tenore integro suo iure potituris.

D. III id. Dec. dn. Iustiniano A. II cons. [a. 528]

C. 5,12,30 (Idem A. Demostheni pp.)

In rebus dotalibus sive mobilibus sive immobilibus seu se moventibus, si tamen extant, sive aestimatae sive inaestimatae sint, mulierem in his vindicandis omnem habere post dissolutum matrimonium praerogativam et neminem creditorum mariti, qui anteriores sunt, sibi potiores causam in his per hypothecam vindicare, cum eadem res et ab initio uxoris fuerant et naturaliter in eius permanserunt dominio. non enim quod legum subtilitate transitus earum in mariti patrimonium videtur fieri, ideo rei veritas deleta vel confusa est.

1. Volumus itaque eam in rem actionem quasi in huiusmodi rebus propriis habere et hypothecariam omnibus anteriorem possidere, ut, sive ex naturali iure eiusdem mulieris res esse intellegantur vel secundum legum subtilitatem ad mariti substantiam pervenisse, per utramque viam sive in rem sive hypothecariam ei plenissime consulatur.

2. Omnis autem temporalis exceptio, sive per usucapionem inducta sive per decem sive per viginti annorum curricula seu per triginta vel quadraginta annorum metas sive ex alio quocumque tempore maiore vel minore inducta, ea mulieribus ex eo opponatur, ex quo possint actiones movere, id est opulentis quidem maritis constitutis post dissolutum matrimonium, minus autem idoneis ex quo hoc eis infortunium illatum esse claruerit, cum constante etiam matrimonio posse mulieres contra maritorum

1. Oczywiście wierzyciele męża mają nienaruszone swe prawa przeciw niemu i jego rzeczom, jeśli jakieś później nabędzie, [skoro] oni sami – mąż i żona – także po rozwiązaniu małżeństwa będą władali nienaruszonym swoim prawem względem posagu i darowizny przedmałżeńskiej zgodnie z brzmieniem dokumentów posagowych.

C. 5,12,30

W odniesieniu do rzeczy posagowych, zarówno ruchomych, jak i nieruchomości, czy też poruszających się, jeśli jednak one istnieją [niezależnie od tego], czy zostały oszacowane, czy nie, kobieta ma, po rozwiązaniu małżeństwa, wszelkie pierwszeństwo co do ich windykowania, i żaden z wierzycieli męża, którzy są wcześniejsi, [nie może] dla siebie dochodzić lepszego tytułu w odniesieniu do tych rzeczy tytułem hipoteki, skoro te same rzeczy od początku były żony i w sposób naturalny w jej pozostawały władaniu.

Przez fakt bowiem, że co z powodu subtelności ustaw było postrzegane jako przejście ich [tj. rzeczy posagowych] do majątku męża, przez to prawda rzeczy²⁵ nie została [przecież] zniszczona lub zniekształcona.

1. Chcemy zatem, by miała ona [tj. kobieta] „jakby” *actio in rem* w stosunku do tego rodzaju własnych rzeczy, i [aby] miała *actio hypothecaria* wcześniejszą od wszystkich, [tak] aby, [w zależności od tego] czy zostanie uznane, że mocą prawa naturalnego rzeczy są [własnością] tejsze kobiety, czy to zgodnie z subtelnością ustaw, [że] przeszły do majątku męża, na oba sposoby, bądź przez *actio in rem*, bądź *actio hypothecaria* najpełniej przychodziło jej z pomocą.

2. Każdy zaś zarzut czasowy, czy podniesiony z powodu zasiedzenia, czy upływu 10 lub 20 lat, czy z powodu kresu 30 lub 40 lat, czy podniesiony z [tytułu] upływu jakiegokolwiek innego czasu dłuższego lub krótszego, ten [zarzut] niech będzie przeciwstawiany kobietom od tego momentu, od którego mogą wnieść skargę, to jest, jeśli mężowie byli bogaci, po rozwiązaniu małżeństwa, jeśli zaś byli niewypłacalni, od momentu, w którym stało się jasne, że

²⁵ Zgodność z rzeczywistością.

parum idoneorum bona hypothecas suas exercere iam nostra lege humanitatis intuitu definitum est: ficti divortii falsa simulatione in huiusmodi causa, quam nostra lex amplexa est, stirpitus eruenda.

Recitata septimo in novo consistorio palatii Iustiniani. D. III k. Nov. Decio vc. cons. [a. 529]

C. 5,12,31 (*Idem A. Iuliano pp.*)

Cum quidam dotes pro mulieribus dabant sive matres sive alii cognati vel extranei, recte quidem eas mariti sine monumentorum observatione suscipiebant: cum autem mulier redhibitionem casus stipulabatur et huiusmodi fortuitus casus evenisset, ipsa mulier utpote a se non facta donatione propter hoc, quod monumenta de-erant, necessitatem habebat actiones huiusmodi casus ad eum qui dotem dedit per cessionem transferre vel ipsas res reddere: et ita inveniebatur forsitan post proluxa matrimonii annorum curricula et liberos forte editos infelix mulier indotata.

1. Sancimus itaque in huiusmodi omnibus casibus nullis monumentis rem indigere, sed in omni persona ratas esse huiusmodi donationes et mulierem dotem suam ipsam habere, cum fortuitus casus hoc lucrum ei addiderit, et firmiter hoc apud eam permanere, nisi ipse, qui ab initio dotem dederit, sibi dari huiusmodi casum stipulatus est: tunc etenim, cum neque ab initio suspicio aliqua liberorum concurrat, sed sibi omnem rem ille qui dotem dedit pepigerit, huiusmodi tractatus habere locum non potest.

2. Atqui in aliis omnibus casibus, in quibus ipse non stipulatus est, tristitiae suae mulier hoc proprium habeat solacium per actionem dotis.

przytrafiło im się to nieszczęście, ponieważ także podczas trwania małżeństwa kobiety mogą realizować swoje hipoteki przeciw dobrom nie dość bogatych mężów, [co] już naszą ustawą²⁶ ze względu na *humanitas* zostało określone: fałszywą symulację fikcyjnego rozwodu w tego rodzaju przypadku, który obejmuje nasza ustawa, należy wydrzeć z korzeniami.

C. 5,12,31

Kiedy niektórzy, czy to matki, czy inni krewni, czy osoby obce, dawali posagi dla kobiet, mężowie skutecznie je przyjmowali bez dopełnienia [obowiązku sporządzenia] dokumentów: skoro zaś kobiecie przyrzeczono stypulacyjnie zwrot, i tego rodzaju przypadki zaistniały, kobieta ta naturalnie nie ustanowiwszy sama darowizny z tego powodu, że nie było dokumentów, musiała skargi tego rodzaju przypadku przenieść przez cesję na tego, kto dał posag, albo te rzeczy oddać: i tak po szczęśliwym upływie lat małżeństwa i urodzeniu dzieci znalazła się nieszczęśliwą nieuposażoną kobietą.

1. Postanawiamy zatem, by we wszystkich tego rodzaju przypadkach sprawa nie wymagała żadnych dokumentów, lecz w odniesieniu do każdej osoby były skuteczne tego rodzaju darowizny, i aby kobieta sama miała swój posag, skoro przypadek dodał jej ten zysk, i niech to [w sposób] pewny u niej pozostanie, chyba że ten, kto na początku dał posag, odebrał stypulację, że w tego rodzaju przypadku posag jemu będzie dany: wtedy bowiem, skoro od początku nie pojawiła się jakaś myśl o dzieciach, lecz dla siebie całą rzecz ten, który dał posag, umówił, tego rodzaju umowa nie może mieć miejsca.

2. I we wszystkich innych przypadkach, w których ów nie odebrał przyrzeczenia, w smutku swoim kobieta niech ma to własne pocieszenie przez *actio dotis*.

²⁶ C. 5,12,29.

3. Similique modo si quis extraneorum (id est qui eum pro quo dat non in potestate habeat) pro alio ante nuptias donationem nupturae dedit mulieri et necessaria monumenta adhibuerit, cum excedat summam legitimam donatio, vel non minor mater familias nuptura sit, non solum ad eam, cui ante nuptias donatio datur, monumenta suam habeant firmitatem, sed etiam ad illum pro quo dedit, ut, si lucrum ei ex dotalibus pactis accesserit, non hoc cedat donatori, sed in suum lucrum hoc maritus convertat firmumque et inrevocabile habeat, nisi donator et hic sibi reddi huiusmodi casum fuerit stipulatus, ne et in praefato casu simile anteriori vitium oriatur.

4. Sin autem minor quantitas sit vel ita res gesta sit, ut monumentorum ex omni parte nulla sit utilitas, et tunc donatio ad utramque personam valeat et maritus casum lucretur, nisi et hic donator eum stipulatus sit.

5. Praeterea sancimus, si quis in dotem vel praedia vel certum redditum vel aedes vel panes civiles spondit vel promisit, si ex tempore matrimonii biennium transactum sit, ilico reddituum vel pensionum nec non panis civilis quaestum eum praestare, etiamsi non fuerint adhuc res principales traditae: et si tota dos in auro sit, itidem post biennium usuras usque ad tertiam partem centesimae praestari.

6. Sin autem aliae res praeter immobiles vel aurum fuerint in dote, sive in argento sive in muliebribus ornamentis sive in veste sive in aliis quibuscumque, si quidem aestimatae fuerint, simili modo post biennium et earum usuras ex tertia parte currere: aestimatione earum, quia et hoc apertius declarare oportet, ea intellegenda, quae pro singulis speciebus facta est vel pro unoquoque genere dotalium specierum, id est pro argento vel pro ornamentis vel pro veste aliisque speciebus, et non esse exspectandam post singulas aestimationes unam coadunationem totius calculi, quod satis scrupulosum et per nimiam subtilitatem perniciosum est.

3. Podobnie, jeśli ktoś z obcych (to jest [ten], kto tego, za którego daje, nie ma pod władzą), za innego dał darowiznę przedmażeńską wychodzącej za mąż kobiecie i dołączyłby konieczne dokumenty, skoro darowizna przewyższa sumę ustawową, lub jeśli wychodząca za mąż *mater familias* nie jest minorem²⁷, nie tylko w stosunku do tej, której jest dana darowizna przedmażeńska, dokumenty niech mają swą moc prawną, lecz także w stosunku do tego, za którego dał [tj. w stosunku do męża], aby, jeśli przyrośnie mu zysk na mocy *pacta dotalia*, niech nie ustępuje go darczyńcy, lecz na swój zysk niech go mąż obróci i niech ma [w sposób] pewny i nieodwołalny, chyba że darczyńcy obiecano by, że w takim przypadku będzie mu on [tj. zysk] zwrócony, aby nie rodziła się wada podobna do tej w podanym we wstępie przypadku.

4. Jeśli zaś wartość [darowizny] jest mniejsza, lub sprawa tak byłaby prowadzona, aby pod żadnym względem nie było korzyści z dokumentów, również wtedy darowizna w stosunku do obu osób ma być ważna, i mąż nabywa zysk z przypadku, chyba że obiecano go darczyńcy.

5. Następnie postanawiamy, że, jeśli ktoś w posagu przyrzekł [formalnie] lub obiecał grunty, pewien dochód, budynki lub roczne zbiory, jeśli od momentu zawarcia małżeństwa upłynęły 2 lata, ma on świadczyć natychmiast korzyści z dochodów, opłat, a także rocznych zbiorów, chociaż rzeczy główne nie zostały dotąd wydane: i jeśli cały posag jest w złocie, po 2 latach odsetki aż do 3% mają być świadczone.

6. Jeśli zaś w posagu byłyby inne rzeczy poza nieruchomościami i złotem, czy ze srebra, czy w ozdobach kobiecych, czy w szatach, czy w czymkolwiek innym, jeśli byłyby oszacowane, w podobny sposób po 2 latach i od nich odsetki trzyprocentowe bieżą: ponieważ to jaśniej należy oznajmić, przez ich oszacowanie, należy rozumieć to [oszacowanie], które zostało dokonane w stosunku do poszczególnych rzeczy lub dla jednego rodzaju rzeczy posagowych, to jest dla złota, lub dla ozdób, lub szaty i innych przypadków, i nie należy oczekiwać, że po pojedynczych oszacowaniach jedno dodawanie dla całości będzie obliczone, ponieważ jest to dosyć niebezpieczne i przez nadmierną subtelność zgubne.

²⁷ Tj. ukończyła 25 lat.

7. Sin autem minime res mobiles fuerint aestimatae, ea post biennium observari, quae leges post litem contestatam pro omnibus huiusmodi rebus definiunt.

8. Sin vero res permixtae fuerint et partim in auro partim in aliis rebus mobilibus vel immobilibus, pro iam facta divisione omnia procedere. Licentia minime deneganda marito quando voluerit dotem petere, ne is qui debet putet sibi licentiam esse reditus vel pensiones vel usuras vel alias accessiones solventi dotis solutionem protelare: sed sive ante biennium sive postea voluerit dotem pars mariti petere, queat et secundum leges eam exigere.

D. XII k. April. Lampadio et Oreste vv. cc. cons. [a. 530]

7. Jeśli zaś rzeczy ruchome nie zostały oszacowane, po 2 latach powinny być przestrzegane te [postanowienia], które ustawy określają dla wszystkich tego rodzaju rzeczy po ugruntowaniu sporu.

8. Jeśli zaś byłyby rzeczy zmieszane, i częściowo w złocie, częściowo w innych rzeczach ruchomych lub nieruchomościach, stosownie do już dokonanego podziału we wszystkich sprawach [należy] postępować. Nie należy bynajmniej odmawiać uprawnienia mężowi, kiedy chciałby żądać posagu, aby ten, który jest dłużny, nie uważał, że ma możliwość przeciągać zapłatę posagu, spłacając dochód lub opłaty lub odsetki lub inne przychody: lecz czy to przed upływem dwóch lat, czy później udział męża [mąż] chciałby żądać posagu, niech może go [posagu] dochodzić również na podstawie ustaw.

KOMENTARZ

Ad C. 5,12,2

Konstytucja ta wprowadza postanowienie, że w sytuacji, gdy została zawarta stypulacja nakazująca zwrot posagu i do tej stypulacji dołączony został warunek, to po spełnieniu się tego warunku osoba, na rzecz której została zawarta stypulacja, ma prawo żądania zwrotu tego posagu przez *actio ex stipulatu*. Zasada ta została wprowadzona na podstawie następującego stanu faktycznego:

Matka, której w razie ustania małżeństwa przysługiwało prawo domagania się zwrotu posagu, zamierzała obdarować jego częścią swą córkę. W tym celu zawarła *pactum* ze swym mężem, który na mocy tego *pactum* przyrzekł stypulacyjnie swojej córce Polli – siostrze adresata konstytucji, że po śmierci żony [matki] przekaze córce połowę posagu. Następnie matka ustanowiła swą córkę współdziedzicem, jednak w części mniejszej niż połowa spadku. Powstało zatem pytanie, czy córka może domagać się wydania w całości przyrzeczonej sobie części posagu, czy jedynie w części odpowiadającej jej udziałowi w spadku.

Rozstrzygając ten problem cesarz uznał, że na mocy tak zawartej stypulacji córka uzyskała prawo dochodzenia przyrzeczonej sobie części posagu w drodze *actio ex stipulatu* i nie można przeciwstawić jej zarzutu podstępnego działania (*exceptio doli*). Według cesarza, Polla może zatem domagać się połowy posagu matki, zgodnie z brzmieniem stypulacji. Wyjątek zachodzi wówczas, gdy zostanie udowodnione, że matka sporządzając testament i ustanawiając w nim swą córkę spadkobiercą w części mniejszej niż przysługująca jej na mocy stypulacji połowa posagu, chciała, by córka otrzymała jedynie część majątku wyznaczoną udziałem w spadku. Ojciec byłby wówczas zwolniony z wynikającego ze stypulacji obowiązku świadczenia połowy posagu matki.

Ad C. 5,12,3

Mąż ma prawo wyzwalać niewolników wchodzących w skład majątku posagowego. Może dokonywać tego zarówno w czynnościach

inter vivos, jak i *mortis causa*. Wyzwolenia te są ważne, choćby świekrowi przysługiwało prawo do dochodzenia posagu w przypadku śmierci córki pozostającej w małżeństwie.

Ad C. 5,12,6

Przedstawiony cesarzowi stan faktyczny wygląda następująco: prababka ustanowiła za swą prawnuczkę posag. Zawarła ona jednocześnie *pactum* z mężem prawnuczki, w myśl którego, po ustaniu małżeństwa, posag miał być zwrócony jej lub jej spadkobiercom. Jednym z tych spadkobierców był adresat konstytucji (ojciec kobiety, za którą ustanawiano posag. Cesarz stwierdza, że chociaż zwrot posagu nie został zagwarantowany stypulacyjnie, to jednak prawo żądania jego zwrotu, powstające na mocy nieformalnego porozumienia, może być przenoszone na spadkobierców. Cesarz uzasadniając to uprawnienie babki wskazuje na różnicę między sytuacją, gdy *pactum* gwarantujące zwrot posagu zawiera matka (lub, jak w tym przypadku – prababka), a sytuacją, gdy takie *pactum* zawiera ojciec.

Należy zauważyć, że kobieta, za którą posag ustanowiono zmarła w czasie trwania małżeństwa. Tylko wtedy bowiem miało znaczenie prawne to, kto ustanowił posag: ojciec czy ktoś inny (por. *Tituli ex corpore Ulpiani*, 6,4-6,6). W sytuacji, gdy matka (lub babka) ustanawiała posag, traktowany był on jako *dos adventicia* – posag ustanawiany przez osobę trzecią. Ustanawiający mógł wówczas zastrzec w drodze stypulacji obowiązek zwrotu posagu sobie lub osobie przez siebie wskazanej. Cesarz podkreśla, że choćby nie doszło do stypulacji, samo zawarcie nieformalnego *pactum* powoduje powstanie po stronie osoby ustanawiającej (matki lub babki) *actio prae-scriptis verbis*, która jest dziedziczna.

Inaczej sytuacja wygląda, gdy dla swej córki posag ustanawia ojciec (*dos profecticia*). W przypadku śmierci kobiety w trakcie trwania małżeństwa, prawo żądania zwrotu posagu przysługiwało jedynie ojcu²⁸. Jeśli ustanawiając posag zawarł on stypulację o zwrot

²⁸ Por. *Tituli ex corpore Ulpiani* 6,4: *Mortua in matrimonio muliere dos a patre profecta ad patrem revertitur...*

majątku, mógł żądać zwrotu posagu wytaczając *actio ex stipulatu*, która była dziedziczna. Jeśli zaś stypulacji nie zawarł, mógł jedynie wytoczyć *actio rei uxoriae*, która nie wchodziła do masy spadkowej. Innymi słowy, ojciec ustanawiający posag mógł przenieść na spadkobierców prawo żądania jego zwrotu tylko wówczas, gdy zawarł stosowną stypulację. Jak zatem stwierdza cesarz, nieformalne porozumienie zawarte przez ojca nie powoduje powstania po jego stronie dziedzicznej *actio praescriptis verbis*. Ojciec nie może przenieść na swych spadkobierców prawa dochodzenia zwrotu posagu, nawet jeśli zawrze dodatkowe porozumienie.

Ad C. 5,12,7

Powyższy fragment, korespondujący z C. 5,12,6, opisuje następujący stan faktyczny: ojciec ustanowił dla swej córki posag (*dotis datio*), nie zawierając przy tym stypulacji, że posag ma być zwrócony jemu, lecz umówił się z zięciem co do tego później. Zawarte w ten sposób *pactum* nie może pogorszyć sytuacji córki (tj. odebrać jej prawa do domagania się w przyszłości wydania posagu), chyba że zawarte byłoby z jej woli²⁹.

Ad C. 5,12,8

Fragmencik przedstawia następujący stan faktyczny: matka ustanawiając posag dla córki zawarła stypulację, że w przypadku śmierci córki pozostającej w małżeństwie mają być jej zwrócone rzeczy, które zostały dane w posagu, nie zaś że zwrócony jej zostanie posag. Dotychczas takie brzmienie stypulacji miało ten skutek, że obowiązkowi zwrotu podlegały tylko konkretne przedmioty, będące częścią posagu w momencie jego ustanowienia. Cesarz stwierdza zatem, że w takim przypadku kobieta może żądać z tytułu zawartej stypulacji nie tylko tych rzeczy, które wchodziły w jego skład w momencie jego ustanowienia, lecz także tych, które były dane później, jako uzupełnienie (powiększenie) posagu³⁰.

²⁹ Por. B. 29,1,94.

³⁰ Por. B. 29,1,95.

Ad C. 5,12,12

Fragment opisuje sytuację, w której mąż nabył grunt z pieniędzy posagowych. Grunt ten nie stał się własnością kobiety, lecz męża, ponieważ cokolwiek zostało nabyte z pieniędzy posagowych staje się własnością męża. Po rozwiązaniu małżeństwa kobieta żąda zwrotu całego posagu, włącznie z pieniędzmi, za które został nabyty grunt. Cesarz rozstrzyga tu, że jeśli kobieta otrzymała tylko część posagu z tego powodu, że sama dokonała transakcji i kupiła grunt, nie może wytoczyć skargi o pozostałą część posagu. Jeśli zaś otrzymała mniej nie przyczyniwszy się do nabycia gruntu, może domagać się pozostałości³¹.

Ad C. 5,12,13

Fragment dotyczy sytuacji, której kobieta wychodząca powtórnie za mąż, dała drugiemu mężowi w posagu przedmioty należące do jej dzieci z pierwszego małżeństwa. Jeśli uczyniła to za wiedzą męża, to wówczas w przypadku ewikcji przedmiotów posagowych, mężowi nie przysługuje przeciw niej żadna skarga, chyba że została zawarta stypulacja lub nieformalna umowa ustanowienia posagu (*pollicitatio*). Jeśli zaś mąż nie był świadom pochodzenia rzeczy posagowych, przysługuje mu przeciw żonie *actio in factum* (por. C. 5,12,1).

Ad C. 5,12,18

Konstytucja ta powstała na podstawie następującego stanu faktycznego: Teściowa dała swojej córce grunt, zachowując na nim prawo użytkowania. Następnie wynajęła córce to prawo w zamian za roczny czynsz. Zawierając małżeństwo, Menestratus, do którego skierowana jest ta konstytucja, otrzymał od swej żony tytułem posagu własność gruntu, zaś jego teściowa ofiarowała mu przysługujące jej prawo użytkowania. Małżonkowie zawarli ze sobą umowę, zgodnie z którą, jeśli żona umrze w czasie trwania małżeństwa, mąż zachowa posag. Następnie żona zmarła. Powstało zatem pytanie, u kogo powinien pozostać grunt: u męża, zgodnie z brzmieniem

³¹ Por. B. 29,1,99.

pactum, czy u matki? Jak wynika z brzmienia konstytucji, matka domagała się zwrotu gruntu w celu umożliwienia jej wykonywania prawa użytkowania, które to prawo zostało dane Menestratowi w posagu za córkę. Matka, która ustanawiała posag, traktowana była jako osoba trzecia, która musiała zawrzeć stypulację, aby móc domagać się zwrotu posagu. Ponieważ takiej stypulacji nie było, matka nie mogła domagać się wydania gruntu. Po spełnieniu się warunku zawartego w *pactum dotale*, mąż uzyskuje również prawo użytkowania gruntu, którego jednocześnie jest właścicielem³².

Ad C. 5,12,22

Fragmencik przyznaje prawo własności dóbr posagowych mężowi. Teść może rozporządzać rzeczą dopiero po ustaniu małżeństwa, gdy odbierze ją mężowi³³.

Ad C. 5,12,25

Kobieta ustanowiła posag i zawarła stypulację, że po ustaniu małżeństwa dobra posagowe zostaną jej zwrócone przez męża, by mogła rozporządzić nimi w testamencie. W sformułowaniu stypulacji kobieta nie mówiła specjalnie o testamencie, lecz o chwili, w której będzie sporządzać testament, tj. o tym czasie, który poprzedza śmierć. W konstytucji rozstrzygnięto, że kobieta zawarła w ten sposób stypulację, której skuteczność nie jest uzależniona od sporządzenia testamentu. Nie jest to zatem stypulacja pod warunkiem zawieszającym „jeśli umrze sporządziwszy testament”. Gdyby tak bowiem było, to gdyby kobieta zmarła bez sporządzenia testamentu, stypulacja byłaby nieważna. Treść stypulacji wskazuje raczej cel i przyczynę, dla której została zawarta. Taka stypulacja jest ważna, gdyż fałszywa *causa* nie powoduje nieważności stypulacji. Zatem, choćby umarła nie sporządziwszy testamentu, przenosi na swych dziedziców prawo domagania się zwrotu posagu³⁴.

³² Por. B. 29,1,105.

³³ Por. B. 29,1,109.

³⁴ Por. B. 29,1,113.

Ad C. 5,12,31 pr.-1

Jeśli ktoś ustanowił posag dla kobiety, czy to krewnej, czy osoby obcej, nie był zobowiązany do sporządzenia dokumentów. Jednak skarga o zwrot posagu przysługiwała mu tylko wtedy, gdy zastrzegł wyraźnie w drodze stypulacji, że posag ma być jemu zwrócony, w przeciwnym razie skarga przysługiwała kobiecie.

W przedstawionym stanie faktycznym osoba trzecia ustanowiła posag dla kobiety, która z kolei zawarła stypulację, że posag będzie jej zwrócony w przypadku rozwiązania małżeństwa. Warunek ten się spełnił: małżeństwo zostało rozwiązane, i kobieta chciała odzyskać swój posag. Z tym samym żądaniem wystąpiła osoba trzecia, która posag ustanowiła i z tego powodu domagała się jego zwrotu. Kobieta argumentowała, że skarga o zwrot posagu przysługuje jej jako byłej żonie, ponieważ ustanawiający posag nie zastrzegł jego zwrotu w formie stypulacji. Jednak kobieta została zmuszona do scedowania skargi na osobę ustanawiającą posag, ponieważ nie została sporządzona umowa darowizny między nią a ustanawiającym posag. Lecz nawet jeśli kobieta wytoczyłaby skargę, ten, który ustanowił posag zmusiłby ją do jego wydania, ponieważ nie mogła istnieć darowizna na jej rzecz³⁵.

Konstytucja ta przewiduje, że sam fakt ustanowienia posagu dla kobiety bez sporządzenia dokumentów, powinien być rozumiany jako ustanowienie darowizny na rzecz tej kobiety. Dlatego też może ona domagać się zwrotu posagu po rozwiązaniu małżeństwa, także wtedy, gdy dokumenty nie zostały sporządzone. Ustanawiający posag może zastrzec sobie prawo żądania zwrotu posagu jedynie w formie stypulacji.

³⁵ Por. B. 29,1,118.